

Lauaxeta eta Unamuno¹

Josu PENADES

1. Sarrera

II. Errepublikaren garaian bi arazo nagusi izan ziren euskal gizartean. Lehenengoa 1929ko *crack*-aren ondorioz hedaturiko ekonomi krisialdia izan zen, eta, bereziki, hark berarekin ekarri zuen langabezia. Bigarren arazoa *Euzko Araudija*-ren edo Euskal Estatutuaren ingurukoa izan zen, edo, modu zabalago batean begiratuta, euskal autogobernuaren garapenari zegokiona. Oraingo honetan, izenburuan iragarritako gaia kontuan hartuta, aipatu bigarren arazo horri erreparatzea komeni da, unetxo batez baino ez bada ere.

Ezaguna den bezala, 1931tik 1936ra, hau da, bost urtean, lau aldi bereizten dira Euskal Estatutuaren joan-etorrian. Aurreproiektu ezberdinak bertan behera utzi eta bolada istilotsuak iragan ostean, 1936ko urriaren aurreneko egunean izan zen onartua Madrilgo Gorteetan, jada Gerra Zibilean murgilduta.

Katalunian errazago gertatu zen arazoa bideratzea. 1932ko irailaren 9an onartu zuten Madrilgo Gorteetan Kataluniako Estatutua. Bestalde, *Decreto de bilingüismo* ere indarrean jarria izan zen han 1931ko apirilean. Euskadin, abertzaleen asmoa bestelakoa izan bazen ere, ez zen halako dekreturik ezagutu.

Iraizean zirriborraturiko testuinguru horretan, Unamuno *Euzko Araudija*-ren aurka azaldu zen. Horrez gain, euskarazko eta katala-

[1] Euskal Herriko Unibertsitateak antolaturiko «Arte eta Kulturako VI. Topaketak. Esteban Urkiaga, *Lauaxeta (1905-1937)*» ikastaroaren baitan *Lauaxetaren pentsamendua* izenburupean (2005eko uztailaren 12an, Mungian) aurkezturiko hitzaldiaren atal bat da honako hau.

nezko irakaskuntzaren aurkako zenbait iritzi ere isuri zituen Parlamentuan, non azaldu zuen euskal hizkuntza, besteak beste, ez zela kultura modernora egokitzeke gauza².

Lauaxetak aurre egin zien Unamoren iritzi horiei. *Euzko Araudijaren* aurka egin zuela-eta, iseka gordinaz karikaturizatu zuen Unamuno³. Zorakeriatzat hartu zituen Unamunok *euzkotarren* eta Euskadiren aurka esandakoak⁴. Katalanezko eta euskarazko irakaskuntzaren aurka Unamunok Parlamentuan esandakoei gordin erantzun zien⁵...

Ez dago zalantzarik: Lauaxeta ez zetorren bat Unamunok euskaraz, Estatutuaz, Euskadiz... esandakoarekin⁶.

Hori guztia horrela dela, deigarriak gertatzen dira, ordea, Lauaxetaren eta Unamunoren idazlanetan aurki daitezkeen zenbait antzekotasun. Antzekotasunok, gainera, ez dira nolana hiko gaiet buruzkoak, bataren eta bestearen pentsamenduaren muina ukitzen dituzten gaien ingurukoak baizik: aldiaren iragankortasunarekiko ardura, hizlekortasuna...

Lauaxetak berak aitortua da Unamunok idatzi zuen guztia irakurri zuela: «Berak [Unamunok] idatzi daben gustija irakurri ixan dot, eta astua dalakorik eztot uste»⁷. Esaldiaren bigarren zatian aditzera ematen zuenaren arabera, gainera, Unamunok esandako guztia ez zitzaion arbuia garri⁸. Ez dirudi gai politikoez ziharduenik hori esatean. Beraz, ondorioztatu behar da Unamunoren poemak, narrazioak eta

[2] Unamunok 1931ko irailaren 18an Madrilgo Gorteetan egin zuen hitzaldiak sutu egin zituen abertzaleak. Unamunok euskarari buruz zituen ideiak ezagutu nahi izanez gero, ikus UNAMUNO, Miguel de: *Obras completas*. Tomo III. Ensayos. Afrodísio Aguado, Madrid, 1980, 333-337. orr. eta *Obras completas*. Tomo VI. Ensayos. Afrodísio Aguado, Madrid, 1985, 51-553. orr.

[3] Ikus «Azalpenak. Unamunoren otsak». *Euzkadi* 1931.07.15, 5. orr.

[4] Ikus «Azalpenak. Barriketan». *Euzkadi* 1931.10.01, 7. orr.

[5] Ikus «Azalpenak. Ikaskuntza» *Euzkadi* 1931.10.25, 5. orr.

[6] Aipatu gaiet buruzko Lauaxetaren iritziak bere garaiko jeltzaleen berberak ziren.

[7] «Azalpenak. Ikaskuntza»...

[8] Ildo horretatik, Aitzolek «Unamuno ta Baroja anayak esan dabezan astakerijak birrinduteko» asmoz idatzi zuen lanaren berri emanik, honela zioen Lauaxetak: «"Aitzol" jaunak ontzat artzen dauz Unamuno'ren gorlubenak, jaun argi ta entzute andikua dalako. Begijak zabalik daukozanak [sic], bilbotar orren idaz-lanak punterenguk dirala, [sic] onetsi bian» («Azalpenak. "La muerte del euzkera"». *Euzkadi* 1832.01.13, 5. orr.).

filosofiako lanak ere irakurri zituela⁹. Beste kontu bat da bilbotar filosofoaren lan guztiak irakurri zituen ala ez. Hori aztertzea, baina, gaurko eginkizun honetatik landa geratzen da.

Orrialde hauen helburua, beraz, da Unamunoren eta Lauaxeta-
ren idazkietan landutako zenbait gairen artean badela antzekotasunik
erakusten duten arrasto batzuk (ez guztiak) aurkeztea.

Horretarako, aurren aurrenekoz, (2) aldiaren iragankortasuna-
rekiko biek zuten ardurari edo larridurari erreparatuko zaio. Jarraian,
biek aipatu zituzten hiru gairen berri emango da: (3) Hilezkortasun-
gosea eta -egarria, edota Jaungoiko-gosea eta -egarria; (4) ezerk ez
du zentzurik hilezkortasunik gabe; eta (5) bizitza eta arrazoimena:
ezagutzea eta nahi izatea. Amaitzeko, aipatu gaien haritik betiere, (6)
bien lanetan islatzen den sinesmen-heterodoxiaren zertzelada batzuk
azalduko dira.

Esan gabe doa, bada, batik bat filosofiaren esparrukoak izango
direla orrialde hauetan aipatuko diren gaiak.

2. Aldiaren iragankortasunarekiko ardua

Unamunok lan ezberdinetan aurkeztu izan zuen aldia iragankorra
izan beharrak gizakiarengan, oro har, eta berarengan, berariaz, sor-
tzen zuen ezinegona: «Gran consuelo sería á las veces poder detener
y solidificar un momento pasajero del flujo del tiempo (...) ¡Terrible
misterio el del tiempo! ¿Cuándo estaremos libres del tiempo, del
tiempo irreversible é irreparable?», idatzi zuen bere egunerokoan¹⁰.

Bizitzaren sentimendu tragikoaz lanean zeinean bere pentsa-
menduaren nondik-norakoak gardenen adierazi zituen¹¹ bete-betean

[9] Lerrootan, gain-gainetik bada ere, azalduko testuinguru gatazka-
tsuan, halakorik ere idatzi zuen Lauaxetaren Unamunoz: «Gixon au aipagarria
ei-da. Irakurgai on bat oindiño eztau idatzi. Olerrki-idatzi ederrik eztauko.
Berekotasuna, arrokerija ta lelokerijak baño eztra irakurten bere lanetan»
(«Azalpenak. Unamuno'gaz autuba». *Euzkadi* 1932.10.29, 8. orr.).

[10] UNAMUNO, M. de: *Diario íntimo*. El Libro de Bolsillo/Alianza Edito-
rial, Madrid, 4^a 1978, 69. orr.

[11] Horrela aitortu zien Unamunok berak bere adiskide eta inguruko
zenbaiti (ikus MALVIDO, E.: *Unamuno a la busca de la inmortalidad*. San Pío
X, Salamanca, 1977, 261., 262. eta 267. orr.). Hortaz, Unamunoren iritziak
jaso nahi izanez gero berariazko arreta eskaini behar zailo lan horri.

agertu izan zuen Unamunok aldiaren iragankortasunarekiko ardura ez ezik, izularria. Gizakia larrituta dago «oro iragaten dela, geu iragaten garela, gurea, inguratzen gaituen guztia iragaten dela» sentitzean¹². Gizakia gaixorik dago egunen batean usteldu egin beharko duela jakinik (BST, 72). Eta hil egin behar duelako pentsamendu hori eta ondoren izango denaren enigma bere «kontzientziaren taupada bera» dira (BST, 71). Kontzientzia «bere deuseztapenetik ihesi doa» (BST, 71). Gizakia, bada, gizakia denez gero, «kontzientzia edukitzeagatik, asto edo karramarro baten aldean, animalia eria da jada, kontzientzia eritasun bat baita» (BST, 52). Horrenbestez, gerta litekeen ezerez mehatxagarria da gizakiak bizi duen larriduraren sorburua¹³.

Iragandako aldia berreskuratu ezin izanak eta ezerezaren mehatxuak larridura sorrarazi arren, gizakiari ez zaizkio itxaropen-zirrikitu guztiak estaltzen¹⁴.

Lauaxetaren idazlanetan ere oso nabarmena da aldiaren ihesak sorraraziriko egoneza edo aldiaren iragankortasunarekiko ardura zein kezka.

[12] Ikus UNAMUNOKOA, M.: *Bizitzaren sentimendu tragikoak*. Klasi-koak, Bilbo, 1991, 202. orr. (Hemendik aurrera BST hizkiez adieraziko da lan hau, eta egindako aipamenari dagokion orrialdearen zenbakia komaren ostean zehaztuko da. Adibidez : BST, 202.)

[13] Begira zeinen modu adierazgarrian deskribatu zuen Unamunok ezerezaren bizipena: «Imagínate lo más vivamente que puedas que de pronto te quedas ciego y que luego, cuando vas ya consolándote de tu ceguera con las impresiones de los demás sentidos, te quedas sordo; y que luego pierdes el tacto y el olfato y el gusto y hasta la sensación de tus propios movimientos, quedando como cosa inerte á la que ni el suicidio le es posible por no poder servirse de sí misma. Aún te quedan tus pensamientos solitarios, tu memoria, aún puedes vivir en tu pasado. Pero he aquí que hasta tus pensamientos empiezan á abandonarte, y privado de sentidos no puedes sustituirlos ni renovarlos, y se te van liquidando y se te evaporan y te quedas con la mera conciencia de existir y hasta ésta pierdes al cabo, y te quedas solo, enteramente solo... no, no te quedas, que ya eres nada. Y ni aún te queda la conciencia de tu nada» (UNAMUNO, M. de: *Diario íntimo...* 151-152. orr.).

[14] Hemen azalduko da Unamunoren «La elegía eterna» poemari ere aurki daiteke planteatuta (ikus UNAMUNO, M.: *Obras completas*. VII. liburukia. Escélicer, Madrid, 1967, 372. orr.) eta baita bere beste lan batzuetan ere.

Bere hitz lauuko lanetan ondoko tankerako adibideak aurki daitezke. Mundu honetako gauzei amaitzea dagokie. Alferrik da *oldarrak*, uneak, geldiarazi nahi izatea. 1932ko Urteberri egunean argitaraturiko artikulu batean, besteak beste «bixitzaren laburtasuna»-z eta «gauza guztijen ezereza»-z oroiturik, «urtiak baduaz, egunak be bai», idatzi zuen¹⁵. Gauza ederra, munduan ez dagoen bezalako bitxia, goizero Jaungoikoak ekarria, bizitzaren gainean landua eta aldiaren fabriketan egina, eta galdutakoan berriro aurkitu ezin dena, hori guztia da «eguna». Azkenengo berezitasun hori, hitz ezberdinekin bada ere, birritan errepikatuta agertzen da pasartean: «Baña neuri tamalik andijena damost barriro idoro ezin-ixatiak», «behin galtzen dodana ezin dot idoro barriz»¹⁶.

Bide-Barrijak liburuan agerikoa da aldiaren iragankortasunak sorrarazitako kezka. *Ezilkortasuna* da, aipatu gaiari buruz, liburu horretako poemarik esanguratsuena. Poemaren aurreneko ahapalditik onartzen du olerkariak berari –eta halatsu gizakiari, oro har– hiltzea dagokiola, hilkorra dela. Hargatik, heriotzaren zentzuaz galdentzen du:

«Neure egunen gezija hilkorrari dago,
ezilkortasun-otsa baitot maitiago.
Zertako erijotza?».

Ondorengo bertso-lerro batzuetan ere errepikatuko du, batera edo bestera, gizakiaren ezaugarri hori. Adibidez: «Munduban ezilkorrik ezer ez, ezer ez / (...) / Gustijak (sic) dagoz gexo erijotza-miñez: / Iñok ezdazauan min bixijak jo-gaitu». Unamunorentzat bezala, olerkariarentzat ere gaixorik dago gizakia hil egin beharko duela jakinik.

Lehenbiziko ahapaldian egindako galderaren aldakia litzatekeen beste bat ere gaiten du:

«Urtiak baduazi, urratzik eztager,
Non galtzen dira-edo?
iAlbaneukaz ulerr!»

Bide-Barrijak-eko beste poema batzuetan ere aipatzen da, zu-

[15] «Azalpenak. Urte-barri». *Euzkadi* 1932.01.01, 6. orr.

[16] «Azalpenak. Bitxi bakarra». *Euzkadi* 1932.06.28, 5. orr.

zen-zuzenean edo zeharka, gizakiari dagokion hilkortasuna, hala nola, *Arotzak-en*, *Gaste gexua-n*, eta *Liparra-n*.

Arrats-beran liburuan, azaldu egiten den arren, ez da horren agerikoa aldiaren iragankortasunarekiko kezka¹⁷. Adibide bat aipatu behar izanez gero, *Kiñuba* poeman argi ikus daiteke islatua gizakiak heriorengandik alde egiteko bizi duen ezintasuna¹⁸.

Ez da inolaz ere harritzekoa, azalpenik behar ez duten arrazoiak direla tarteko, heriotzaren zentzuaren bilaketa-ahaleginean agertzea *ni* poetikoa Lauaxetak hil aurrean kartzelan ondu zituen olerkirik gehienetan¹⁹.

3. Hilezkortasun-gosea eta -egarria / Jaungoiko-gosea eta -egarria

Hilezkortasun-gosea eta -egarria, batetik, eta Jaungoiko-gosea eta -egarria, bestetik, pareko esamoldeak ziren Unamunorentzat. Argi hauteman daiteke hori honako pasarte honetan: «La pobre alma hambrienta y sedienta de inmortalidad y de resurrección de su carne, hambrienta y sedienta de Dios, de Dios-Hombre a lo cristiano, o de Hombre-Dios a lo pagano, consume su virginidad maternal en besos y abrazos al agonizante eterno [azpimarraketa neurea da]»²⁰.

Aldia iragan egiten den heinean, bera ere ezerez bilaka daiteke-ela pentsatzeak aztoratu egiten du gizakia, hezur eta mamizko giza-

[17] Ikus KORTAZAR, Jon: *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*. Desclée de Brouwer, Bilbao, 1986, 244-246. orr.

[18] Cocteau idazle frantziarrarengandik jasoriko ipuin persiarrean oinarrituta onduriko poema da *Kiñuba*. Ipuin persiar horren hitz lauzko bertsioa ere argitaratu zuen Lauaxetak (ikus «Azalpenak. Bai ba...». *Euzkadi* 1932. 04.07, 5. orr.). Bernardo Atxagak ere jaso du ipuin hori *Obabakoak* liburuan; eta, joko literarioa burutuz, bere bertsio berri bat ere eskaintzen du, amaiera zeharo aldatuz (ikus *Obabakoak*. Erein, Donostia, 1989, 213-214. eta 227-229. orr., ipuin pertsiarra eta bertsioa, hurrenez hurren).

[19] Aski esanguratsuak dira, besterik gabe, haietariko batzuei jarri zizkien izenburuak berak: *Eguna berantz doa*, *Agur Euzkadi*, *Azken oyua*, *Atetan nago* eta *Plegaria postrera*.

[20] UNAMUNO, M. de: *La agonía del cristianismo*. Alianza, Madrid, 1986, 55. orr.

kia, Unamuno bera, urrutirago joan gabe: «Nitz esan dezaket, mutila nintzenez eta, baita umezaroan ere, ez nindutela inoiz askorik hun-
kitu infernuaz egiten zitzaizkidan pintura lazgarriek, orduan ere ezeri
ez baineritzon ikaragarriago ezerezari baino» (BST, 45). Gizakiari, har-
gatik, bere iragankortasunaz jabeturik eta ezerezaren amildegia be-
gizaturik, berez dagokio izateko irrika: «Izateko gose amorratua zen
hura, jainkotasun-gutizia, gure asketiko hark ezan bezala» (BST, 45).

Spinozaren hitzez baliaturik azaldu zuen behin baino sarriago gai
honi buruzko bere pentsamendua Unamunok: «*Unaquaeque res,
quantum in se est, in suo esse perseverare conatur*; hau da: "Gauza
bakoitza, berez den bezainbatean, bere izatean irauten ahalegintzen
da"» (BST, 43., eta 42., 53., 54. orr., etab.), hala bertsuan gizakia
ere. Haatik, pauso bat aurrera emanez, «izaki baten esentzia ez da,
soilki, betiko irauteko saioa, Spinozak irakatsi zigunez, baizik eta,
gainera, unibertsaltzeko ahalegina, *betierekotasun- eta amaigabeta-
sun-gosea eta egarria* [azpimarraketa neurea da]» (BST, 206²¹).

Gizakiak (bere kontzientziak, zehazki) irauteko duen jaidura hori,
hots, arimaren betikotasun-irrika hori, Jaungoikoa izan (existitu) da-
din duen irrika berbera da: «Behin eta berriz ere errepikatu behar dut
arimaren betierekotasunaren irrika, gure kontzientzia pertsonal eta
indibidualak, nola edo hala, irauteko duen gura hori, erlijioaren
esentziazkoa dela, Jainkoa egoteko irrika bezainbat. Izan ere, ez da
bata bestea gabe, funtsean, biak gauza bakarra eta bera direlako». Horrela ulertzen da aszetaren hitz haiek erabilirik Unamunok esan
zuen arestian aipatu baleztapen hura, hau da, gizakiak izateko bizi
duen gogo amorratua jainko-gutizia dela. Gizakiak Jaungoikoa behar
du kontzientzia (azken jomuga) salbatzeko, nola gizabanakoarena
hala unibertsoarena (BST, 163). *Gure Aita* dioenean *egin bedi zure
nahia* hitzetara ailegatzean, Jaungoikoaren borondatea bere (gizakia-
ren) borondatearen esentzia baino ezin izan daitekeela, hots, betiko
irauteko nahia, sentitzen du gizakiak (BST, 182). Espiritu Santuaren
aurkako bekatua, Ebanjelioak dioenaren arabera barkamenik ez due-
na, ezin daiteke izan Jaungoikoa gura ez izatea besterik, hau da,
betikotzeko irrikarik ez izatea besterik (BST, 238).

Lauaxetak ez zuen era hain garatuan erabili gaia. Hala ere, argi
dagoena da «Jaungoiko-gosea» eta «Jaungoiko-egarria» esamoldeak

[21] Ikus baita III. atal osoa ere (69-84. orr.).

erabili zituela. Begira, esaterako, *Ezilkortasuna*²² poemako bertso-le-
rrook:

«Emen nabil deus ez-ta Jaungoiko egarriz»
«iOna, betiraun naye, Jainko gozez nabil!».

«Hilezkortasun-gosea» eta «hilezkortasun-egarria» esamoldeak ez
zitzen erabili, diren horretan behintzat, baina bai antzeko esanahia-
rekin beste zenbait. Hona Ezilkortasuna poeman bertan aurki dai-
tezkeen batzuk:

«beti lxañ nai neuke»
«Ezilkortasun nairik Jaungoikoak eztauko»
«ezilkortu albaneuz oldozkun gustijak»
«Betirauna neuretzat argi-antzoko baita»
«betiraun naye»

Esanguratsua da «iOna, betiraun naye, Jainko gozez nabil!»
bertso-lerroa. Bi esamoldeak lotzen ditu: «betiraun naye» eta «Jainko
gozez»; horrenbestez, esanahi berarekin darabiltzala aditzera emanik.

4. Ezerk ez du zentzurik hilezkortasunik gabe

Filosofia-aren abiapuntuaz ari zela, honela mintzatu zen Unamuno:
«Zergatik nahi dut jakin nondik natorren, eta nora noan, eta ingu-
ratzen nauena nondik datorren eta nora doan, eta horrek guztiorrek
zer esan nahi duen? Zergatik ez dut behin betiko hil nahi, eta jakin
nahi dut behin betiko hil behar dudan ala ez? Eta hil ez banadi, zer
izango da nitaz?; eta *hil banadi, jadanik ezerk ez duke zentzurik*
[azpimarraketa neurea da]» (BST, 65). Hil egingo balitz, bada, ezerk
ez luke zentzurik izango gizakiarentzat. Ildo horretatik, gizakiak duen
hilezkortasun-goseaz jardunik, hots, guztia eta betiko izateko hi-

[22] Irakurleak dagoeneko hautemango zuenez, Unamunok erabili zituen gaien parekorik edo haien antzekotasunik duenik aurki daiteke *Ezilkortasuna* poeman. Beraz, azalpen honen baldintzak kontuan hartuta, luzera neurtuaren zioz azterketa-eremua mugatu beharra baitago, adibideak al-patzerakoan poema horretara joko da bereziki.

lezkortasun unibertsalaren irrikaz, «betierekoa ez dena erreala ere ez da», esan zuen Unamunok (BST, 70).

Honela dio *Ezilkortasuna* poemako bertso-lerro batek ere: «Gauzak ileza barik ziyorik eztauke»²³.

Ohartu beharra dago Lauaxetarentzat –eta bere garaiko askorentzat– *betierekotasuna* edota *hilezkortasuna* kategoria antzekoak zirela, nolabait esateko; hau da: gauza, errealtate edo bizipenei buruz pentsatzeko oinarritzko ezaugarriak, eragiketak edo erlazioak. Adibidez, aberria²⁴, *abenda*²⁵, Euskadiren antzinako legeen printzipioak²⁶... *ezilkorrak* edo *betikorrak* ziren; edo, tankera horretako deskribapenetatik kanpo, idazleek *betirauna*-rekiko (hots, betierekotasunarekiko) mina bizi zutela esan zuen²⁷.

5. Bizitza eta arrazoimena. Ezagutzea eta nahi izatea

Bizitzaren sentimendu tragikoaz lanean barrena garatu ahala doan gaia da bizitzaren eta arrazoimenaren arteko aurkakotasuna. Jada aurreneko atalean, bihotzaren eta buruaren arteko kontraesanez ohartarazten da (BST, 49), eta filosofiaren arazorik tragikoenatzat aurkezten da adimenaren premiak afektibitate-atxekimenduzko eta gurarizko premiekin bat etorraraztea (BST, 50).

Bigarren atalean, Descartes-en iritziei erantzun nahirik, ezagutza-

[23] Ukaezina da Agustín Hiponakoaren hitzen oihartzuna Unamunok eta Lauaxetarako esandako horretan. «Hilezkortasunik gabe ez dago zorientasun beterik izaterik» idatzi zuen Agustinek: «Beatitudo sine immortalitate non potest esse. (...) Cum ergo beati esse omnes homines velint, si vere volunt, profecto et esse immortales volunt: aliter enim beati esse non possent. (...) nullo modo igitur esse poterit vita veraciter beata, nisi fuerit sempiterna» (*De Trinitate*, liber XIII, caput VIII, in AGUSTÍN, San: *Obras V.* BAC, Madrid, 1956, 722. eta 724. orr.).

[24] Ikus «Agur Jaunak, agur ta erdi». *Euzkadi* 1932.07.15, 5. orr., etabar.

[25] Ikus «Azalpenak. Sukarrieta'ra». *Euzkadi* 1932.04.23, 5. orr., etabar.

[26] Ikus «Azalpenak. Agur, Jaunak». *Euzkadi* 1932.07.12, 1. orr., etabar.

[27] Ikus «Biotz-Begietan». *Euzkadi* 1932.06.14, 1. orr. eta «Lizardi olerkari». *Euzkadi* 1933.04.01, 8. orr.

ren eta bizitzaren –edo arrazoimenaren eta bizitzaren– arteko aurkakotasuna azaltzen da bizitzaren sentimendu tragikoaren oinarritzat:

«Izan ere, bizitzea gauza bat baita, eta ezagutzea beste bat eta, dakuskegunez, agian bere arteko aurkaritza hain da handia, non esan baitezakegu bizioinarrri den guztia antirrazionala dela, ez soilki irrazionala; eta arrazional den guztia, bizioinarrriaren aurkakoa. Eta *hauxe dugu bizitzaren sentimendu tragikoaren harroina* [azpimarraketa neu-rea da]» (BST, 66).

Bosgarren atalean ere arrazoimenaren eta bizitzaren arteko aurkaritzaz ez ezik, beren arteko etsaitasunaz hausnartzen da. Gizakiak duen hilezkortasun-nahiaren aurka jartzen da arrazoimena (BST, 109). Arrazoimenak dioena da, jaio aurretik izan ez ginen hala bertuan, hil ostean ere ez garela izango (BST, 101). Borroka tragikoa da –edo hertsikiago esanik, tragediaren gunea bera da– bizitzak arrazoimenaren aurka darabilen borroka: «Bizikorra den guztia irrazionala da, eta arrazional[a] den guztia bizitzaren aurkakoa, arrazoimena funtsean eskeptikoa delako» (BST, 110).

Seigarren atalean, arrazoimenaren araberako eszeptizismoa zalantza dela esaten da (BST, 124), baina ez zalantza kartesiarra, grinazkoa baizik; horretan datza zientziaren eta bizitzaren, logikaren eta biotikaren, arrazoimenaren eta sentimenduaren arteko betiko gatazka (BST, 125). Nahimenak bizi egin gura du; arrazoimenak, aldiz, taigabe erasotzen dio lera horren aurka (BST, 125).

Horiek guztiak horrela izanik ere, hilezkortasunean sinesten duen fedea, edo bizitzak, eta arrazoimenak elkarren beharra dute: «Arrazoimena eta fedea bata bestea gabe ezin egon daitezkeen etsai bi dira. Irrazionalak arrazionaldua izatea eskatzen du, eta arrazoimena irrazionalaren gainean baino ezin jardun dezake. Batak besteari eutsi behar dio, eta [batak bestearekin] elkartu [behar du]. Baina elkartu, borrokan egin behar, borroka elkarte modu bat baita» (BST, 127).

Beste hitz batzuez adierazirik: alde batetik, fedea, bizitza, ezin sotenga daiteke besteei –eta batez ere norberari modu hausnartu eta ohartu batean– iragartzeko, arrazoimenarengandik jasotzen duen euskarritzarik gabe; eta, bestalde, arrazoimena ezin sostenga daiteke fedearen euskarritzarik gabe, arrazoimenean sinesten duen fedearen euskarritzarik gabe besterik ezean, arrazoimenak ezagutzeko baino

zerbait gehiagorako balio duela, hau da, bizitzeko balio duela, sines-
ten duen fedearen euskarritzarik gabe, alegia (BST, 128). Horren
arabera, bada, ez da deigarri gertatzen ezagutzen ez den ezer ez dela
nahi izaten dioen esaera klasikoa²⁸ alderantziz erabiltzea, alegia: au-
rretiaz nahi izan ez den ezer ez da ezagutzen²⁹. Hitz gutxitan esanda,
ezagutzak bihotzaren beharra duela (BST, 128-129).

Unamunok dialektikoki nahi izan zituen ezagutzea eta sentitzea
uztartu. Ezaguna da bere bertso-lerro mamitsu hura: «Pentsa ezazu
sentimendua, senti ezazu pentsamendua»³⁰. Uztarketa horren adie-
razgarri dira BST lanaren bigarren atalean egindako galdera hauek
ere: «Egon daiteke pentsamendu hutsik, norbere kontzientziarik izan
gabe, nortasunik gabea? Ba ote dago ezaguera hutsik, sentimendu-
rik gabea, sentimenduak eskaintzen dion materialtasun moduko hori
gabe? Ez ote da, ba, pentsamendua sentitzen, eta norbere burua
sentitzen, ezagutzen eta gura izaten den aldi berean?» (BST, 67-68).
Unamunok ekidin gura izan zuena zen arrazoimenak berarekin ahalb-
detzen duen, ez eszeptizismo absolutua, ez, bizia edo bizigarritasuna
ukatzen duen eszeptizismoa («escepticismo vital»-a) baizik; are
zehatzago, bere heriotza ostean gizakiaren kontzientziak bizi izaten
iraungo duela ukatzen duen ezeztapena baizik (BST, 132). Arrazoi-
az, arrazoirik gabe edo arrazoiaren aurka, Unamunok ez zuen «hiltzeko
gogorik» (BST, 142).

Arrazoimenaren eta bizitzaren arteko auzia dela-eta, Lauaxetaren
lanetan ere argi esaten da gizakiak bizi duen *ezilkortasun*-irrikari
erantzutea ez dagokiola arrazoimenari (*adimena*-ri), bihotzari baizik:

«Ezilkortasun-billa lor ta atsekabez
adimenan esanak idoro nai dabez...
¡Gauz oneitan baña soil gagoz bijotzari!
Pozikago baigagoz itxaropenari». (*Ezilkortasuna*)

[28] *Nihil volitum quin praecognitum.*

[29] *Nihil cognitum quin praevolitum.*

[30] *Credo Poético* poemako lehenbiziko bertso-lerroa da aipatua (ikus
UNAMUNO, M. de: *Obras Completas*. VI. Escélicer, Madrid, 1969, 168. orr.).
Eizabar bereko hitzak dira BSTko VII. ataleko hauek ere: «Arrazoimenaren
gogokoa ez bada ere, bizitzarekin pentsatu behar da, eta bizitzak gogoko ez
badu ere, pentsaera arrazionaldu beharra dago» (BST, 155).

Azkenengo bertso-lerro hori –Unamunoren ildo beretik– eszeptizismo antzuari emandako erantzuna izango litzateke: bihotzaren kontua da itxaropena. Hitz-bikoteak argi markatuta geratzen dira:

<i>adimena</i> (arrazoimena)	—	<i>bijotza</i> (bizitza)
[eszeptizismoa]	—	<i>itxaropena</i>

Bestalde, BST lanean azaltzen den *ezagutzen ez den ezer ez dela nahi izaten* dioen esaera klasikoaz edo Unamunok irauliriko *aldez aurretik nahi izan ez den ezer ez da ezagutzen* dioen aldakiaz Lauaxeta ere balliatu izan zen. Testuinguru ezberdinetan erabili izan zituen, gainera. Abertzaletasunaz ziharduela, esate baterako, gizon-zkoari berez zegokiola aurrenekoz ezagutzea eta ondoren maitatzea³¹, eta andrazkoari, aldiz, lehenbizi maitatzea eta gero ezagutzea esan zuen³². Aitzitik, arte eta erlijioaz ari zela, arlootan adimena baino gehiago maitasuna behar zela zioen, orokorki mintzaturik: andrazkoaren eta gizon-zkoaren artean bereizketarik egin gabe³³. Kontura daitekeenez, *nahi izan* eta *ezagutzearen* arteko loturaz beharrean *maitasunaren* eta *ezagutzearen* artekoaz mintzatu izan zen Lauaxeta. Unamunok ere, arestian aurkezturikoaz gain, egin zuen halakorik: «*Nihil volitum quin praecognitum* hura alderantziz jarrita, *nihil cognitum quin praevolitum* esan nizuene, hots, ez dela ezer ezagutzen nola edo hala aurretik gura izan ez denik, eta esan daiteke ezin ezagut daitekeela ezer, hura maitatzen eta errukitzen ez bada» (BST, 149)³⁴.

Azalpen honetan orain arte esandako guztiari amaiera emateko,

[31] Ikus «Azalpenak». *Euzkadi* 1931.05.20, 5. orr.; «Azalpenak». *Euzkadi*. 1931.05.27, 5. orr.; «Azalpenak. Euzko-edestiya». *Euzkadi* 1931.11.07, 5. orr., etab.

[32] Ikus X.X.: «Los actos organizados por Emakume Abertzale-Batza. Conferencia de don Esteban de Urkiaga». *Ezkadi* 1932.02.21, 4. orr.

[33] Ikus, adibidez, «"Biozkadak" [Divagaciones]». *Euzkadi* 1929.11.16, 1. orr.

[34] *Ezagutu-maitatu* auzi honetan ere berehala entzun daiteke Agustin Hiponakoaren oihartzuna Lauaxeta nahiz Unamunoren hitzetan. Nolanahi ere, baliteke kasualitate hutsa izatea guztia, ideien arteko eraginetan gauzak uste baino zailagoak edo, halaber, errazagoak, nork jakin!, gertatu ohi baitira usu. (Agustin Hiponakoaren lanetan: 1. maitatu orduko beharrezkoa dela maita-gaia ezagutzeaz, ikus AGUSTÍN, San: *Obras*. Tomo V. BAC, Madrid, 1948, 508., 542., 544. orr., etab.; 2. ezagutu baino lehen maitatu behar izanaz, ikus AGUSTÍN, San: *Idem*, 508., 512., 514. orr., etab.).

laburpen gisa-edo, ohargarriak dira *Ezilkortasuna* poemako hiztegiaren eta Unamunok erabilitakoaren arteko antzekotasunak. Begiratu, besteak beste, hitz-zerrenda hau (Lauaxetak berak onduriko poemaren gaztelaniazko bertsioan dagokion itzulpena jarri da hitz bakoitzaren ondoan):

erijotz	= muerte
ezilkortasun	= inmortalidad
betiraun	= eternidad
Jaungoiko egarri	= sed de Dios
Jainko gose	= hambre de Dios
zalantz	= duda
adimen	= inteligencia
bijotz	= corazón
itun	= triste
gexo («erijotza miñez»)	= enfermo/s (con el dolor de la muerte)

6. Sinesmen-heterodoxia

Hitz gutxitan adierazi behar izanez gero, esan daiteke aurreko atalean aipatu bizitzaren eta arrazoimenaren arteko borrokari buruzko gaiaren aldakia besterik ez dela gertatzen Unamunoren pentsamenduan sinesmenari buruzko adiera.

BST lanaren jadanik lehenbiziko orrialdeetan, non Kantek Jaungoikoaren, hots, Jaungoiko aristoteliarraren, existentziatzko froga tradizionalak miatu eta erabat gaitzetsi zituela, batetik, eta, bestetik, *Arrazoimen hutsaren kritika*-n buruaz eraitsia *Arrazoimen praktikoa*-ren *kritika*-n bihotzaz berreraiki zituela esaten den (BST, 41), argi asko ematen da aditzera hausnarketan barrena aurkeztuko diren sinesmen- eta Jaungoiko-adierak.

Arrazoimenak ez du frogatzen Jaungoikoa badenik (existitzen denik), baina, bestalde, ezta ezin izan daitekeenik ere. Jaungoikoarenanako sinesmena Berarenganako maitasunetik ernetzen da (BST, 159). Jaungoiko bizi eta gizatiarrarengana, maitasunaren eta sufrimenduaren bidetik heltzen da. Ezinezkoa da lehenago ezagutzea, gero maite izateko. Bera maite izatetik, Bera irrikatzetik, Bere gose izatetik, behar da abiatu. Jaungoikoari buruzko ezagutzak Jaungoikoa maitatzean du bere iturburua, eta ezagutza hori ezer gutxi da arrazoimenezkoa, definiezina delako Jaungoikoa. Gizakia sinestera daramana ez da arrazoimenezko beharrezana, bizi-larridura baizik:

«Jainkoarengan sinestea, gauza guztien aurretik eta gaietik, berriro errepikatu behar dut, Jainkoaren gose izatea da, jainkotasunaren gose, haren ausentzia eta hutsunea sentitzea, Jainkoa izatea nahi izatea» (BST, 186). Bizitzari zentzua emateko edo existentziari azken jomuga edo zertarakotasuna bilatzeko bizi-premian datza Jaungoikoarengan sinestea (BST, 161).

Jakina, sinesmenari buruzko adiera hau Unamunoren garaian hedatuen zegoen neoeskolastikaren araberakoaren aurrez aurrekoa zen, eta ez ohartzeke, Unamuno zuzen-zuzenean sartu baitzen adiera horrekin elkarrizketan, zeharo gaitzesteraino iritsirik.

Jaungoikoaren existentziaren ustezko froga klasikoak deus ez zuten balio, beren bidez Jaungoiko logiko bat, Jaungoiko-Ideia bat, hots, ideia huts bat, besterik ezin baitzitekeen frogatu (BST, 178-168)³⁵. Jaungoiko-Ideia edo Jaungoiko logikoa ez onartzeaz, ordea, Unamunok ez zuen Jaungoikoa ukatzen, bere garaian aurkezten zen Jaungoikoa ulertzeko adiera jakin bat baizik. Bat zetorren ateismo modernoak garaiko Jaungoiko-adieraz egiten zuen kritikaz, baina berak ez zuen horregatik Jaungoikoa ukatzeraino jotzen. Neoeskolastikak (eta deismo guztiek) proposatzen zuen Jaungoiko-adiera abs-traktua errefusatu, eta bizitzako Jaungoiko pertsonalaren aldeko azaldu zen Unamuno.

Ezagunak dira bere sinesmen-adiera zela-eta Unamunok entzun behar izan zituenak³⁶.

[35] Teologia eskolastikoa, zeina teologia naturala deritzana bilakatu izan zen, dogmak arrazoimenaz oinarritzen saiatu izan zen, ahal zen neurriraino behintzat, arrazoimenaz gaindikoak izan arren, ez zirela arrazoimenaren aurkakoak erakutsi nahiez. Horretarako, filosofia aristoteliko-neoplatoniko-estoikoaz baliatu izan zen (BST, 98). Halatan, ez zen nahikoa Jaungoikorik badela sinestea; horrez gain, bere existentzia arrazoien bidez zela frogagarri behar baitzen onartu edo sinestu, baldin eta anatemaren zama jasan nahi ez bazen (BST, 98).

[36] Ederki asko laburbiltzen du honako adibide honek jaso behar izan zituen zenbait kritikaren ildoak: «... hallándome pasando una Semana Santa en un célebre monasterio castellano y estando reunido con unos monjes[,] entró el prior "un francés granítico" y con tono agrío me vino a reconvenir por mi obra *Del sentimiento trágico de la vida*, diciéndome que lo que allí dije es cosa que debe callarse aunque se piense, y[,] si es posible[,] callárselo uno a sí mismo» (UNAMUNO, M. de: *Obras completas*. VIII. Liburukia. Escélicer, Madrid, 1966, 1200. orr.).

Zendu ostean ere neoeskolastikaren araberako pentsaeradunek egin zioten kritikarik³⁷.

Unamunoren sinesmenari buruzko adiera Lauaxetaren lanetan hauteman daitekeenarekin alderatuta, balegoke zer iruzkindu. Oraingo honetan, erakusgarri moduan, hiru gauza ohargarri erantsiko dira.

Lehenengoa. Aurreko puntuan esanda dagoenez, sinesmen-arloan adimenari bainoago maitasunari behar zitzaion egon.

Bigarrena. Bere garaian hedatuen zegoen Jaungoiko-adiera izan zuen Lauaxetak bereganatua, baina adiera horrek ez zuen oso-osoan asebetetzen. Bilaketan ziharduen, eta ez zituen ukatzen bere baitan pizten zitzaizkion zalantzak edo kezak. Aldi berean, zabalik zegoen, literatura bitarteko zuela batik bat, bere garaian Europan ernetzen ziren eztabaida edota kezkei. Hauen eraginez-edo, bere sinesmena kolokan jartzen duen *ni* poetikoa azaltzen da bere zenbait poematan: aski esanguratsua da *Ziñiste-bakuarena* poemaren izenburua bera. Hein batean, Jaungoiko pertsonala bilatzen ari den existentzialistaren jarrera izan zen Lauaxetarena. Sinesmenari eta bizitzari buruzko kezak uztartzen saiatu izan zen, edo, beste modu batera esanda, Jaungoiko-bizipenaren eta hilezkortasun-jaiduraren arteko uztarketa bilatzen ahalegindu izan zen Lauaxeta. Ildo horretatik, esan beharra dago Hego Euskal Herriko euskal gizartean ezezagunak ziren ikuspegiak aurkezten ausartu izan zela, eta hitz gaiztoren bat edo beste entzun behar izan zuela halako belardietan sartzeagatik³⁸.

Hirugarrena. Unamunoren eta Lauaxetaren lanetan mistikoen ja-

[37] Julián Maríasena da alpagarrienetarikoa (ikus MARÍAS, Julián: *Miguel de Unamuno*. Espasa-Calpe, Madrid, ²1980, 241-247. orr.). Unamunoren pentsamenduaren gainerako gaiet buruzko ikerketa izugarri egokia den arren, Unamunok Jaungoiko-adieraz esandakoa neoeskolastikaren eraginpean baloratu izan du Julián Mariásek.

[38] Esate baterako, *Ziñiste-bakuarena* poema dela-eta, Bizkai Buru Batzarrean salatua izan zen Lauaxeta, euskaldunen erlijio-ohitura zaharren aurka jotzen zuelakoan bertan. Gauzak bere testuinguruan ulertu ahal izateko, kontuan izan behar da garai hartan, egun gertatzen denaz beste, zergatik ez zen sinesten zela frogatu beharrekoa, gizarte teozentriko hartan ohikoa sinestea zelako.

rrera hura islatzen duen pasarte bat baino gehiago aurki daiteke: fedea eman diezaiola eskatu behar dio gizakiak Jaungoikoari³⁹.

Deigarriak dira Unamunoren *Incredulidad y fe* poemaren eta Lauaxetaren *Ziñiste-bakuarena* eta *iVen, Señor!* poemaren arteko antzekotasunak. Sinesmen galdu edo ahalgetuaren eta biziki sinestu nahi izanaren arteko dialektika da hiruretako gai nagusia. Horrez gain, ohargarria da *Incredulidad y fe* eta *iVen, Señor!* poemetako zenbait osagai berberak izatea, hala nola, «pecho», «frente» eta «agua».

7. Hondarrekoa

Unamunoren eta Lauaxetaren idazkiak alderatuz, azaltzen da hemen aurkezturiko parekotasunik baino gehiago: Jaungoikoaren edo betierekotasunaren agerkari dela edertasuna; «arimaren hilezkortasuna»-z aritu izan arren gehien batean, gizakiaren –bere osoan hartuta, arimaren eta gorputzaren arteko inolako bereizketarik egin gabehilezkortasuna ematen dutela aditzera esamolde horren bidez; Jaungoikoarengana oinazearen eta maitasunaren bidetik iristen dela; gizakiak bizi duen hilezkortasun-jaidurarentzako erantzuna Kristo dela; eremu ezberdinetako osagaien ezaugarria dela hilezkortasuna... Nolanahi ere den, nahikotzat jo liteke aurkezpen honetan azalduetakoa bien lanetako gaien artean aurki daitekeela antzekotasunik ondorioztatzeko.

Esandakoak esanda, bada, Unamunok izan zuela eraginik Lauaxetaren zenbait lanetan islatutako pentsaeran ere ondoriozta daiteke. Eta hori benetan horrela izan balitz, esanguratsua litzateke euskal gaiak zirela-eta abertzale-giroan hain gaitzetsia zen Unamunorenganako Lauaxetak zenbait filosofi gairen inguruan erakutsi zuen hurbiltasuna. Horrek esan nahi izango luke Lauaxeta zabalik zegoela arlo bati buruz iritzi ezberdinak zituen batekin beste arlo bateko gaietz hitz egiteko, eta horien artean ez nolana hikoetz gainera, bere pentsaera-

[39] Honela zioen Unamunok BSTan ere: «[Jainko-gosez den gizakiaren Jainkoa] gure otoitzetako Jainkoa da, (...) gauza guztien aurretik eta gainetik, konturaturik zein konturatzeko, fedea eman diezagula, Beraren baitako fedea eman diezagula eskatzen diogun Jainkoa, eta Berarengan sinesteraz gaitzala (...) eskatzen diogun Jainkoa» (BST, 183).

ren ardatz zenaz, hots, hilezkortasun edota betierekotasunaz, besteak beste, baizik⁴⁰.

Alabaina, horrela izan ez balitz ere, hau da, Unamunoren eragin zuzenik izan ez balu ere aipatu gaiaz, deigarria da bere garaian Europan barrena hedaturik zeuden heriotzari buruzko hausnarketan ondoan beste bat gertatzea Lauaxetarena⁴¹.

Honaino, gaurkoan, Unamunoren eta Lauaxetaren arteko bu-
ruzkoak. Eranskin moduan, amaitzeko, esan daiteke, nahiz Unamu-
norenak zirela nahiz Europako beste ideia garaikide batzuk zirela,
Lauaxetak baten batzuk ezagutzen zituela, eta irekita zegoela, era
batera edo bestera, bere iritzi edota bizikizunak besteren batzuenekin
elkarrizketan jartzeko.

[40] Zotzari ziria sartuz, pentsa liteke euskarari buruz zuen iritzia zela-
eta Unamuno oker zebilela eraskuteko ere aritu izan zela Lauaxeta aipatu
gaiez, edota Unamunori bere filosofia euskaraz ere adieraz zitekeela erakus-
teko asmoz. Unamunok esan zuen euskara oztopo larria zela kultura europar-
ra bere herrian hedatzeko (ikus UNAMUNO, Miguel de: «La cuestión del
vascuence», in *Obras completas*. Tomo III..., 334. orr.). Eta Lauaxetak *Bide-
Barriak* lanaren amaieran egindako «Urra»-n honela zioen: «Olerkari nazala
agertutari enago, izkuntza onetan be gogai batzuk azaldu daikeguzala era-
kustiari bai'ostera. Or-an entzun eta ikasi dodazan gogai-batzuk neure bi-
jotzaren-barnetik euzkeralduta, agertu dodaz». Gaur arte ezagutzen diren
datuekin eta Lauaxetaren lana bere osoan irakurrita ezin liteke gehiago esan.
Ukatu, zeharo ukatu ezin den arren, urrutitxo jotzea litzatekeela dirudi iradoki
berria den hori ondorioztatzea, zotzari ziria sartzea, bada.

[41] Begira zer zioen Ortega y Gassetek Unamunoz eta, zeharka, XX.
mendearen hasieran Europan barrena hedaturik zen heriotzari buruzko ardu-
ra azaltzen zuten arte-, literatur eta, oro har, kultur lanez: «Ya está Unamuno
con la muerte, su perenne amiga-enemiga. Toda su vida, toda su filosofía
han sido, como las de Spinoza, una *meditatio mortis*. Hoy triunfa en todas
partes esta inspiración, pero es obligado decir que Unamuno fue el precur-
sor de ella» (ORTEGA Y GASSET, J.: *Obras completas*. V. liburukia. Alian-
za/Revista de Occidente, Madrid, 1983, 264-265. orr.).